

pakiem edukacyjnym będą zainteresowani nauczyciele z okolic Chełmna nad Nerem, Koła i północno-wschodniej Wielkopolski. Wydaje się też, że sięgną po nie nauczyciele z okolic Łodzi, ponieważ do obozu w Kulmhof była przywożona również ludność żydowska z getta łódzkiego. Należy podkreślić, że publikacja *Niemiecki obóz zagłady Kulmhof. Materiały dydaktyczne dla nauczycieli* jest godna polecenia nauczycielom wszystkich etapów edukacyjnych. Została wyróżniona i dostrzeżona przez Fundację Muzeów Wielkopolskich i otrzymała pierwszą nagrodę w konkursie na muzealne wydarzenie roku w Wielkopolsce „IZABELLA 2015” w kategorii działalność edukacyjna, promocyjna i marketing.

Izabella Kopczyńska (Poznań)

***Wzajemny obraz sąsiada w polskich
i czeskich podręcznikach szkolnych /
/ Vzájemný obraz souseda v polských a českých
školních učebnicích, red. Blažena Gracová,
Denisa Labischová, Józef Szymeczek, Ostravská
univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, 2014,
ISBN: 978-80-7464-502-0, ss. 226***

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2016.036>

Wydana w 2014 roku publikacja jest pokłosiem międzynarodowej polsko-czeskiej konferencji *Wzajemny obraz sąsiada w polskich i czeskich podręcznikach szkolnych*, która odbyła się w dniach 24–25 V 2013 roku w Ostrawie w Czechach. Jej organizatorami były: Wydział Filozoficzny

Uniwersytetu Ostrawskiego, Konsulat Generalny Rzeczypospolitej Polski w Ostrawie, Kongres Polaków w Republice Czeskiej oraz Polsko-Czeskie Towarzystwo Naukowe.

W zbiorze pod redakcją Blaženy Gracovej, Denisy Labischovej i Józefa Szymeczka z Uniwersytetu Ostrawskiego znalazło się szesnaście artykułów; siedem pióra i w języku badaczy czeskich oraz dziewięć polskich. Ich zakres tematyczny dotyczy wniosków płynących z analizy polskich i czeskich podręczników szkolnych. Badania przeprowadzono pod kątem sposobów konstruowania i przedstawiania obrazu sąsiedniego państwa. Zmuszają one do refleksji nad motywacją tworzenia takiego, a nie innego wizerunku Czecha czy Polaka. Sprawdzają, w jaki sposób o sobie nawzajem mówimy, co mówimy, ile mówimy. Badacze wykorzystali do tego celu metody porównawcze i ilościowe.

Publikacja podzielona została na siedem tematycznych części. W otwierającym zbiór dziale teoretyczno-metodologicznym, Zdeněk Beneš z Instytutu Historii Czeskiej Uniwersytetu Karola w Pradze prezentuje *Učebnice dějepisu jako edukační médium a jako didakticko-historický text*. Podręczniki do nauczania historii przedstawiono w tym artykule w ogólnym kontekście dydaktyki historiografii. Autor traktuje je jako specyficzne źródła historyczne, podkreślając ich wyjątkową cechę neoetyczną związaną ze sposobem przekazywania wiedzy historycznej uczniom. Zaznacza, że podręczniki do nauczania historii prezentują tylko wybrane zdarzenia i postaci. Wynika to zarówno z ich ograniczeń strukturalnych, jak i z utrudnień percepcyjnych samych adresatów. Dostosowanie i wybór prezentowanych treści do poziomu wiedzy i możliwości poznawczych odbiorcy w wieku wczesnoszkolnym, gimnazjalnym czy ponadgimnazjalnym jest działaniem intencjonalnym. Wykorzystuje się przy tym rozmaite środki perswazji. Wynika to z faktu, że historiografie narodowe są ukierunkowane socjokulturowo i politycznie, a jako takie powinny być poddane – zdaniem autora – szczegółowym badaniom. Z. Beneš wspomina, że podejmowane do tej pory próby internacjonalizacji podręczników szkolnych zakończyły się niepowodzeniem.

Drugi dział poświęcono obrazowi sąsiada pojawiającemu się w podręcznikach do nauczania historii, czyli obrazowi Polaka w podręcznikach czeskich i Czecha w publikacjach polskich. Analizują go między innymi

Blažena Gracová z Katedry Historii Uniwersytetu Ostrawskiego w artykule *Češi a Poláci ve 20. století – obraz souseda na stránkách polských a českých dějepisných učebnic*. Autorka bada podręczniki dotyczące jednego okresu w dziejach – historii XX wieku. Niewątpliwą wartością tekstu jest zestawienie dwóch – jakże odmiennych – punktów widzenia na temat tych samych wydarzeń z przeszłości. Niemożność przyjęcia jednego wobec nich stanowiska sprawia, że w podręcznikach czeskich coraz bardziej akcentuje się, co zauważa autorka, elementy jednoczące dwa kraje niż je różniące, pozbawiając te drugie wszelkich emocji (jak choćby w kwestii przynależności Śląska Cieszyńskiego). Z drugiej strony B. Gracová sygnalizuje pewne braki w publikacjach polskich, w których wspomina się tylko dziewięć nazwisk znanych Czechów, w tym pięciu prezydentów i jednego pisarza, i to Jaroslava Haška.

Agnieszka Chłosta-Sikorska z Instytutu Historii Uniwersytetu Pedagogicznego w Krakowie przygląda się z kolei *Wizerunkowi sąsiada. Stosunkom polsko-czeskim na kartach polskich podręczników do historii wydanych po 1989 roku*, jednak ostatecznie znacznie rozszerza pole badawcze. Porównuje bowiem obraz wzajemnych stosunków polsko-czeskich, jaki rysuje się na stronach podręczników gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, poczynając od X wieku, kończąc na współczesności. Interesuje ją nie tylko, czy o danym zdarzeniu mówi się na kartach podręcznika, ale przede wszystkim, co się o nim mówi i ile. Autorka cytuje wybrane fragmenty podręczników, tworząc tym samym kompendium wiedzy na temat historii sąsiedniego państwa.

František Čapka i Jaroslav Vaculík z Katedry Historii Uniwersytetu Masaryka w Brnie przygotowali artykuł zatytułowany *Dějiny Polska v českých učebnicích dějepisu na základních školách*. Badacze analizują podręczniki do nauczania historii do szkół podstawowych. Zwracają uwagę na fakt, że mimo złożonych stosunków polsko-czeskich, zarysowuje się w nich dość pozytywny obraz północnego sąsiada. Polaków charakteryzuje się jako naród waleczny i nieugięty.

Danuta Konieczka-Śliwińska z Instytutu Historii Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu zajęła się kwestią *Badania czeskich podręczników historii oraz problematyki czeskiej w polskich podręcznikach szkolnych we współczesnej dydaktyce historii w Polsce*. Badaczka zwraca uwagę na rolę

i funkcję podręcznika szkolnego, na jego strukturę i treść. Podnosi problem rodzajów i typów podręczników oraz podkreśla znaczenie ich formy graficznej i językowej. Przedstawia główny zarys problemów, jakimi zajmują się badacze podręczników szkolnych. Szczególne miejsce w tych badaniach przypisuje Adamowi Suchońskiemu i Grażynie Pańko. Podkreśla potrzebę badania całościowej struktury podręczników historii, a więc nie tylko tego, jaki jawi się nam na ich stronach obraz sąsiada, ale w jaki sposób się go buduje i dlaczego obraz ten jest taki, a nie inny. Wymienione kwestie autorka odnosi do warstwy literalnej, retorycznej i sterującej podręczników. Zaznacza potrzebę podjęcia prac nad wspólnym podręcznikiem historii polsko-czeskiej.

Macieja Janika z Instytutu Historii Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie zainteresował temat *Czesi i stosunki polsko-czeskie w polskiej dydaktyce źródła historycznego*. Badacz porusza zasadnicze kwestie związane z wartościami poznawczymi tekstów źródłowych zawartych w zbiorach ćwiczeń i zadaniach maturalnych. Po pierwsze zastanawia się nad doбором źródeł, następnie sposobem ich analizy, w końcu nad sposobem wykorzystania źródła w procesie kształtowania obrazu narodów i stosunków międzynarodowych. Podkreśla, że ewidentnym mankamentem edycji polskich źródeł jest brak informacji o autorach czy środowiskach, w których powstały, co jest elementem niezbędnym do przeprowadzenia ich krytyki wewnętrznej.

Dział trzeci to *Wyniki badań empirycznych*. Tu Denisa Labischová z Katedry Edukacji Obywatelskiej Uniwersytetu Ostrawskiego przedstawiła *Výzkum internetnických postojů ve vztahu k Polsku a Polákům v kontextu školního vzdělávání (přehledová studie)*. W tekście znajdziemy analizę stosunku przedstawicieli narodowości czeskiej do Polski i Polaków ograniczoną do kontekstu nauczania szkolnego. Badaczka podjęła problematykę obecności w podręcznikach czeskich stereotypów i nieobecności informacji o historycznych stosunkach etnicznych (Śląsk Cieszyński). Istotne wnioski płyną z przedstawionych wyników ankiet przeprowadzonych wśród młodzieży czeskiej. Prezentują one rzeczywisty – nie podręcznikowy – stosunek do północnego sąsiada; nie jest to stosunek negatywny, ale czy jest pozytywny? Obraz Polaków jawi się w nich jako jeszcze nieskrystalizowany i nieukształtowany. Odczuwalny jest brak podobnie szczegółowego rozeznania wśród uczniów polskich, szczególnie w kontekście stosunku do in-

nych narodowości. Brak ten uniemożliwia analizę porównawczą. Autorka podkreśla również konieczność uzupełnienia w podręcznikach do historii obrazu najnowszej historii Polski (po 1945 r.).

Barbara Kubis z Instytutu Historii Uniwersytetu Opolskiego co prawda przedstawia *Czechów i Republikę Czeską w świadomości polskiej młodzieży gimnazjalnej i studenckiej*, ale czyni to z poziomu wiedzy o historii danego kraju i jego mieszkańcach, choć raczej należałoby powiedzieć niewiedzy i przesądów ograniczających obraz Czechów do knedlików, piwa i Karla Gotta. Cytując Hanę Brusovą, korespondentkę Czeskiej Agencji Prasowej, odpowiada na pytanie, dlaczego Czesi raczej nie lubią Polaków. Niechęć wynika z braku wiedzy. Można to stwierdzenie odnieść także do naszego stosunku do południowych sąsiadów, co potwierdza sondaż przeprowadzony wśród studentów z okręgu opolskiego, w którym prezentowane są bardzo sprzeczne opinie dotyczące Czechów.

Czwarty dział prezentuje wizerunek sąsiada w podręcznikach do nauczania literatury polskiej i czeskiej. Martin Tomášek z Katedry Literatury Czeskiej i Wiedzy o Literaturze Uniwersytetu Ostrawskiego przeanalizował *Obraz polské kultury ve vybraných českých středoškolských učebnicích literatury a čítankách po roce 1989*. Z analizowanych podręczników wyłania się bardzo konserwatywne podejście do literatury polskiej (informacje o dziełach Adama Mickiewicza, Juliusza Słowackiego, Bolesława Prusa). W tej odsłonie nie pojawiają się informacje o najnowszych twórcach ani dziełach literackich, mimo to poziom przekazywanych informacji autor określa jako zadowalający. Ubolewa jednak nad brakiem szerszego kontekstu kulturowego.

Piotr Szałaśny z Katedry Sławistyki Uniwersytetu Ostrawskiego odpowiada z kolei *Obrazem czeskiej kultury w wybranych polskich podręcznikach do nauki literatury w szkołach ponadgimnazjalnych*. Zaznacza, że pojawiające się w tych książkach informacje mają charakter zdawkowy, wręcz marginalny. Autor widzi sens i potrzebę szerszego ich przedstawienia, z uwagi chociażby na sąsiedztwo i wspólny krąg kulturowy.

Danuta Kocurek i Natalia Ruman z Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego omówiły *Obraz Czechów w literaturze polskiej...*, poczynawszy od Lecha, Czecha i Rusa poprzez Václava Havla na stwierdzeniu Ryszarda Kapuścińskiego – o istnieniu Planety Wielkiej

Szansy, na której szukać należy dialogu i porozumienia – skończywszy. Na stawiane w drugim członie tytułu pytanie: ...czy lekcje języka polskiego podejmują problematykę wielokulturowości? - odpowiedziały zatem twierdząco.

W dziale dotyczącym analizy podręczników do edukacji obywatelskiej i wiedzy o społeczeństwie Antonín Staněk z Katedry Nauk Społecznych Uniwersytetu Palackiego w Ołomuńcu przedstawił temat *Polsko a jeho reflexe v učebnicích občanského a společenskovedního základu na sekundárním stupni vzdělávání v ČR*. Wskazuje on, że tematyka i problematyka polska jest obecna w tych publikacjach i pojawia się w ujęciu historycznym, kulturowym, politycznym i społecznym. Autor podkreśla wagę tych informacji w kontekście owocnej współpracy Uniwersytetu Palackiego, jak i całego Ołomuńca, z Opolem i jego władzami.

Barbara Grabowska z Zakładu Pedagogiki Ogólnej i Metodologii Badań Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach jest autorką artykułu *Republika Czeska i Czesi w podstawie programowej i w wybranych podręcznikach do wiedzy o społeczeństwie*. B. Grabowska wyraziła obawę, że Czechy i tematyka czeska prezentowane są za rzadko i poświęca się im zbyt mało miejsca. Badaczka podkreśliła, że historia naszych południowych sąsiadów może być jeszcze wykorzystana jako ilustracja wielu poruszanych na łamach podręczników zagadnień.

W dziale szóstym uwagę skupiono na podręcznikach do nauczania geografii. To w nim Kordian Gawlik i Zbigniew Wolak z Instytutu Politologii Uniwersytetu Opolskiego podjęli problem *Republika Czeska w polskich podręcznikach do geografii*. Wykazali, że pojawiające się informacje dotyczą przede wszystkim podstaw wiedzy o kraju i obficie cytowanych danych statystycznych. Autorzy odwołują się przy tym do realizacji programu współpracy transgranicznej i widzą konieczność dalszych działań na polu edukacji, przede wszystkim opracowania wspólnych polsko-czeskich programów nauczania.

Lenka Kuthanová i Michal Gill, studenci specjalności nauczycielskiej w zakresie nauczania geografii i historii z Uniwersytetu Ostrawskiego, przedstawili *Obraz Polska v českých učebnicích zeměpisu*. Autorzy konstatują, że w podręcznikach do nauczania geografii Polsce nie poświęca się większej uwagi niż pozostałym krajom.

Siódmy dział przedstawia pedagogiczno-psychologiczny punkt widzenia, który przyjęła m.in. Alina Szczurek-Boruta z Zakładu Pedagogiki Społecznej i Edukacji Międzykulturowej Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Autorka przeanalizowała zagadnienie *Młodzi Polacy i Czesi i ich sposoby spędzania czasu wolnego – konteksty teoretyczne i praktyczne edukacji międzykulturowej*. Doszła przy tym do wniosku, że sposoby spędzania wolnego czasu tak bliskich sąsiadów praktycznie się od siebie nie różnią, co jest, w jej odczuciu, wynikiem procesu globalizacji.

W większości tekstów znajdujących się w zbiorze uwagę skupiono na podręcznikach do nauczania historii. Świadomie oddzielono w nich słowo pisane od warstwy ikonicznej, obu aspektom przypisując równą wagę w procesie oddziaływania na czytelnika. Również pod tym kątem przeanalizowano relacje polsko-czeskie w polskiej dydaktyce. Przedstawiono stosunek czeskich uczniów i nauczycieli do polskiej mniejszości etnicznej i sprawdzono, jaką wiedzę na temat Czechów i Republiki Czeskiej posiadają polscy studenci oraz młodzież gimnazjalna. Interesujących informacji dostarczyły także badania struktury i treści podręczników do nauczania literatury, wiedzy o społeczeństwie czy geografii. Wybiórczy charakter publikacji historycznych – jak konkludują redaktorki – musi być uzupełniany przez informacje zawarte w podręcznikach do nauczania innych przedmiotów. Ich analiza pokazała, że istotnie dopełniają one wizerunek sąsiada, ponieważ podają nazwiska wybitnych literatów, polityków oraz charakteryzują społeczeństwa pod względem geopolitycznym. Zmuszają także do refleksji nad obecnością, a raczej nieobecnością, Republiki Czeskiej i Czechów w polskiej podstawie programowej i podręcznikach nauczania wiedzy o społeczeństwie.

Cennym elementem publikacji jest umieszczenie indeksu nazwisk ważniejszych postaci pojawiających się w tekstach. Są to zarówno postacie związane z działalnością dydaktyczno-metodyczną w obszarze wzajemnych stosunków polsko-czeskich, jak i wybitne osobowości historyczne czy artystyczne. Dzięki indeksowi czytelnik z łatwością odnajduje interesujące go fragmenty, dotyczące chociażby sposobu przedstawiania sylwetki polskiego króla Bolesława Chrobrego czy recepcji dzieł Jaroslava Haška.

Obszerny spis literatury przedmiotu i podmiotu obejmuje wszystkie cytowane w zbiorze dzieła. Daje też pełen obraz podjętych już problemów

badawczych, jednocześnie odsłaniając obszary czekające dopiero na odkrycie.

Pomocny okazuje się także, zamykający publikację, spis autorów. Zawiera informacje o ośrodkach naukowych, z którymi są oni związani oraz główny zarys ich zainteresowań. Umożliwia to szersze spojrzenie na prezentowane prace przez indywidualny pryzmat miejsca (Morawy, okolice Cieszyna, Opola, Poznania czy samej Pragi), czasu i domeny badawczej.

Tym, co może przeszkadzać, nie zawsze przecież dwujęzycznym czytelnikom, jest – po pierwsze – odczuwalny brak streszczeń artykułów oraz – po drugie – brak streszczeń w języku sąsiada. Ich pojawienie się z pewnością wzmocniłoby wymowę publikacji, zakładającej przecież wzajemne zrozumienie i wymianę doświadczeń.

Niepodważalnym walorem omawianej książki jest bez wątpienia dobór tematyki artykułów. Ich ujęcie dialogowe – w większości przypadków – daje pełen (czyli zarówno polski, jak i czeski) obraz danego zjawiska. Wizerunkowi sąsiada na kartach polskich podręczników pióra Agnieszki Chłosty-Sikorskiej odpowiadają dzieje Polski w czeskich podręcznikach dla szkół podstawowych Františka Čapka i Jaroslava Vaculíka itd. Brakuje w tym ujęciu tekstów dotyczących stosunków polsko-czeskich w czeskiej dydaktyce źródła historycznego czy wyników ankiet (nie sondaży) przedstawiających stosunek polskich uczniów do południowych sąsiadów.

Jednocześnie w wielu miejscach omawianej publikacji podkreślano, że podręczniki nigdy w pełni nie zaspokoją wzajemnej ciekawości. Mają one tylko pobudzić do samodzielnych poszukiwań, które ułatwiają portale internetowe, wymiany międzynarodowe, wspólne projekty. Tylko własne, pozytywne doświadczenia są w stanie stworzyć trwałe, pozytywny obraz sąsiedniego państwa, szczególnie u młodzieży, która swój obraz świata, świata wielokulturowego, dopiero kształtuje. Najważniejsze – co akcentowano w większości artykułów – to wyzbyć się negatywnego sposobu postrzegania, który jedynie podtrzymuje stereotypy i zamyka na poznanie „drugiego”.

Przedstawione w publikacji wyniki analizy polskich i czeskich podręczników szkolnych wykazały, iż stosunkowo rzadko porusza się w nich problemy etniczne mniejszości narodowych. Konieczne są nie tyle dalsze badania wizerunku sąsiedniego państwa, tego już istniejącego, ale podjęcie

szeroko zakrojonej międzynarodowej współpracy mającej na celu tworzenie obrazu obiektywnego, pozbawionego stereotypowego myślenia.

Agnieszka Wajroch (Poznań)

Maciej Dymkowski, Aleksandra Porada,
Zagadnienia psychologii historycznej.
Interpretacje historyczne w oczach psychologa,
Uniwersytet SWPS, Avalon, Kraków 2015,
ISBN: 978-83-7730-176-0, 978-83-7730-175-3, ss. 147

<http://dx.doi.org/10.12775/KLIO.2016.037>

O mawiana książka to efekt współpracy psychologa Macieja Dymkowskiego oraz Aleksandry Porady specjalizującej się w socjologii historycznej. Publikacja stanowi kontynuację wcześniejszych studiów z zakresu psychologii historycznej zainicjowanych na polskim gruncie przez pierwszego z wymienionych autorów. Maciej Dymkowski wydał bowiem dwie książki poświęcone związkom między psychologią a historią: *Między psychologią a historią. O roli złudzeń w dziejach* (Warszawa 2000) i *Wprowadzenie do psychologii historycznej* (Gdańsk 2003). Przedstawił w tych książkach w systematyczny sposób fundamenty nowej dyscypliny naukowej, mianowicie psychologii historycznej¹. Zainteresowania badawcze Aleksandry Porady koncentrują się natomiast wokół historii

¹ K. Jaskułowski, *Psychologia historyczna* (rec. Maciej Dymkowski, *Wprowadzenie do psychologii historycznej*, Gdańsk 2003, ss. 176), „Historyka. Studia Metodologiczne” 2003, t. 33, s. 103–107.